

Uygur Türklerinde Bir Bilge Prof. Dr. S. Mahmut Kaşgarlı Armağanı

Editör
Raile ABDULVAHİT KAŞGARLI

KESİT

Uygur Türklerinde Bir Bilge
Prof. Dr. S. Mahmut Kaşgarlı
Armağanı

UYGUR TÜRKLERİNDE BİR BİLGE PROF. DR. S. MAHMUT KAŞGARLI ARMAĞANI

İmtiyaz Sahibi
Sadettin Bayrak

Yayın Koordinatörü
Rekin Ertem

Editör
Dr. Raile Abdulvahit Kaşgarlı

Kapak Tasarımı
Hüseyin Özkan

İç Tasarım
Özlem Özkan

Baskı ve Cilt
Çalış Ofset
Davutpaşa Caddesi Yılanlı Ayazma Sokak
No : 8 Örme İşhanı Topkapı/İstanbul
Tel : 0212 493 11 06

Birinci Baskı
2018

ISBN : 978-605-9408-73-8
T.C. Kültür Bakanlığı Yayıncılık Sertifika No: 11805

KESİTYAYINLARI

Ankara Caddesi No: 15 Konak Han Kat: 1
Hobyar Mahallesi Cağaloğlu/İstanbul
Tel : 0212 512 56 33 / 0212 511 68 28
Faks : 0212 512 56 63
web : www.kesityayinlari.com
e-mail : kesit@kesityayinlari.com

© KESİT YAYINLARI

Tüm Hakları Saklıdır. Yayınevinin izni olmadan kopyalanamaz ve çoğaltılamaz.

KESİT YAYINLARI, Karbey Yayıncılık Eğitim ve Dan. Hiz. San. Tic. Ltd. Şti. kuruluşudur.

Uygur Türklerinde Bir Bilge
Prof. Dr. S. Mahmut Kaşgarlı
Armağanı

İstanbul, 2018

Yayın Kurulu

Prof. Dr. Hülya KASAPOĞLU ÇENGEL

Dr. Öğr. Ü. Neşe HARBALIOĞLU

Dr. Öğr. Ü. Özcan TABAKLAR

Dr. Öğr. Ü. Raile A. KAŞGARLI

Bilim Kurulu

Prof. Dr. Abdulkadir DONUK

Prof. Dr. Ahmet Bican ERCİLASUN

Prof. Dr. Ali İhsan ÖBEK

Prof. Dr. Alimcan İNAYET

Prof. Dr. Fatih KİRİŞÇİOĞLU

Prof. Dr. Hayati DEVELİ

Prof. Dr. Hikmet KORAŞ

Prof. Dr. Ercan ALKAYA

Prof. Dr. Hülya KASAPOĞLU ÇENGEL

Prof. Dr. Konuralp ERCİLASUN

Prof. Dr. Muhemmet YELTEN

Prof. Dr. Mustafa Volkan COŞKUN

Doç. Dr. Ahmet KARAMAN

Doç. Dr. Murat ELMALI

Dr. Öğr. Ü. Ahmet ÜSTÜNER

Dr. Öğr. Ü. Ali ILGIN

Dr. Öğr. Ü. Neşe HARBALIOĞLU

Dr. Öğr. Ü. Ömer KUL

Dr. Öğr. Ü. Özcan TABAKLAR

Dr. Öğr. Ü. Raile A. KAŞGARLI

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ	7
PROF. DR. S. MAHMUT KAŞGARLI'NIN KALEMİNDEN	10
PROF. DR. MAHMUT KAŞGARLI'NIN HAYATI, İLMÎ VE EDEBÎ ÇALIŞMALARI	13
KAŞGARLI'NIN ALBÜMÜNDEN SEÇME FOTOĞRAFLAR	33
KİTAPLARINDAN BAZILARI.....	64
ANI YAZILARI.....	67
Qabiliyetlik Alim-Prof�ssor Doktor Sultan Maxmut Qeşqiri <i>Prof. Dr. Abdul'ehed Qahargeni Ođli</i>	69
K�şgarlı Mahmud'lar �lmez <i>Prof. Dr. Abdulkadir Donuk</i>	73
Hayatını Doğu Türkistan'a Vakfeden İlim Adamı: Prof. Dr. Sultan Mahmud Kaşgarlı <i>Oğuz �etinođlu</i>	79
Alim ve Őa'ir <i>Prof. Dr. Seyfulla Abdullayev</i>	83
MAKALELER	85
Çağdaş Uyğur Őiirinin Türkiye'de Tanıtılma / Tanınma Durumu ve Bazı Sorunlar <i>Prof. Dr. Alimcan İneyet</i>	87
Zamaniviy Uyğur Edebiyatınınin M�tologiyelik Y�nilişliri (1980-2013 Yıllar) <i>Prof. Dr. Alimcan Tilivaldi Hemrayev</i>	105
Bulgaristan'dan Türkiye'ye Gerçekleşen 1950-1951 G��u ve Edirne Postası Gazetesi	

<i>Arş. Gör. Erhan Vatansver</i>	121
19. Yüzyılın Ortalarında Sakarya’da Gündelik Hayat: 1453 v 1454 Numaralı İzmit Şer’iye Sicillerine Göre <i>Dr. Öğr. Ü. Gülser Oğuz</i>	133
Lutpulla Mutellip ve Dunyaniñ Uyğurçe Bediiy Süriti <i>Güzel Abdullayeva</i>	143
Lopnor Uygurları ve Edebiyatı Üzerine <i>Dr. Ört. Ü. Mağfıret K. Yunusoğlu</i>	147
Kırgızlarda Çiftçilik ve Ekinciliğin Koruyucu Ruhı: Dıykan Baba/ Babadıykan <i>Doç. Dr. Mehmet Çeribaş</i>	165
Lobnor Halk Masalı “Avcılar” Masalında Etnopedagogik Değerler <i>Dr. Öğr. Ü. Minara Aliyeva Çınar</i>	183
Prof. Dr. Faruk Kadri Timurtaş’ın Bilimsel Kimliği Işığında Yaptırıldığı Doktora Çalışmaları Üzerine <i>Prof. Dr. Muhammet Yelten</i>	197
Uygurcadaki Bilgisayar Yazılım Çalışmaları <i>Dr. Öğr. Ü. Murat Orhun</i>	219
Çağdaş Uygur Edebiyatında İz Bırakan Bir Yazar: Calalidin Behram <i>Dr. Öğr. Ü. Neşe Harbalioğlu</i>	229
Kösedağ Savaşı Sonrası Anadolu’daki Moğol İlerleyişi Karşısında Kayseri <i>Dr. Öğr. Ü. Nilay Ağırnaslı</i>	245
Cümle Çözümlemelerinde Öbek-Anlam İlişkisi Kurma <i>Arş. Gör. Dr. Perihan Gülce Özkaya; Prof. Dr. Mustafa Volkan Coşkun</i>	261
Cumhuriyet Gazetesi’nde Çıkan Haberlerde Türklerin Gözünden “Öteki” Olarak Yunan İmgesi <i>Arş. Gör. Selda Sandalyeci</i>	285
Hazırqi Zaman Uyğur Tilidiki İsim Xeverlik Addiy Cümlilerniñ Bir Urunluq Modélliri <i>Prof. Dr. Seyfulla Abdullayev</i>	293
Orhun Kitabelerinin Günümüz Türkçesindeki Söz Varlığına Anlambilimsel Bir Bakış <i>Dr. Sibel Çelikel</i>	299
Holderman ve Schroeder’in Mükâleme Defterlerine Göre Osmanlı Konuşma Dilindeki Kalıp Sözler <i>Dr. Öğr. Ü. Şermin Kalafat</i>	323
Doğu Türkistan’daki Gençlik Örgütlenmesi: Üç Prensip Gençler Teşkilatı <i>Dr. Öğr. Ü. Tekin Tuncer</i>	381

19. YÜZYILIN ORTALARINDA SAKARYA’DA GÜNDELİK HAYAT: 1453 VE 1454 NUMARALI İZMİT ŞER’İYE SİCİLLERİNE GÖRE¹

Dr. Öğr. Ü. Gülser OĞUZ

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

GİRİŞ

Bu bölümde iki nokta üzerinde durulacaktır. Bunlar çalışmaya kaynaklık edecek olan şer’iye sicillerine dair genel bilgiler verildikten sonra kullanılacak olan defterlerin tanıtılması; çalışmanın amaç ve kapsamının belirlenmesidir.

ŞER’İYE SİCİLLERİ

Şer’iye Sicilleri kadı tarafından tutulan birinci el kaynaklardan birisidir. Şer’iye Sicil defterlerinde tereke kayıtları da dağınık halde yer alır. Adı geçen kaynaklara değinmeden önce bir devlet görevlisi olan kadı hakkında bilgi ermek yerinde olacaktır.

Kadı, Osmanlı Devleti’nde kuruluş döneminden itibaren var olan önemli devlet görevlilerinden birisidir.² Devlet, idari taksimatta kaza merkezlerine hukuku temsilen kadıları göndermekte idi. İdareyi temsilen de subaşı denilen görevlinin

¹ Bu çalışma I. Uluslar arası Sakarya sempozyumunda sunulan ‘1453 ve 1454 Numaralı İzmit Şer’iye Sicillerine Göre Sakarya’da Gündelik Hayat’ isimli bildirin genişletilmiş halidir.

² Kadılık müessesesi ile ilgili literatür çalışması için bkz. Ekrem Buğra Ekinci, ‘Osmanlı Devleti’nde Mahkemeler ve Kadılık Müessesesi Literatürü’, Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, C. 3, Sa 5, 2005, s. 417-439.

gönderildiği bilinmektedir. Devlette idari taksimatta kabaca eyaletler sancaklara, sancaklar kazalara, kazalar da nahiye ve köylere ayrılıyordu. Dolayısıyla nahiye ve köy dışındaki idari merkezler aynı zamanda birer yargı merkeziydi ki bunların sorumluları adı geçen kadılardı (Ortaylı 2001: 69-70). Kazanın yöneticisi olan kadının görev yelpazesi bir hayli genişti.³ Asli görevlerinden biri de mahkeme kurmak, mahkemede görüşülen konuları çözüme kavuşturmak ve bu konuları da deftere kaydetmekti.⁴ Böylece Şer'îye Sicil Defterleri oluşmuş oluyordu.⁵ Bu defterlerde ayrıca merkezle yapılan yazışmalar, narh listeleri, tereke kayıtlarını da bulmak mümkündür. Dolayısıyla Şer'îye Sicilleri'nin bir kazanın toplumuna dair önemli verileri içerdiği açıktır. Şöyle defterlerde ki toplumun anlaşmazlık konuları, merkezden gelen emirler, kazadaki ürün fiyatları ve pek çok konuyla ilgili bilgi vardır.

ÇALIŞMANIN AMAÇ KAPSAM ve SINIRLILIKLARI

Bir toplumun ve kentin tarihini incelemek için tarihçiler büyük oranda birinci el kaynaklardan yararlanırlar. Bu kaynaklardan ulaştıkları her bilgiyi doğrulukluğunu sorgulamayı elden bırakmayarak kullanıp yorumlarlar. Ancak bazen araştırılan konuya dair kaynak noksanlığı da yaşanabilir. Bu durumda, elde edilen az sayıdaki veri daha da önemli bir hal alır. Bu çalışmanın amacı da Şer'îye Sicilleri

³ Görevleri şu şekilde özetlenmiştir: miras evlilik akdi tanzimi, tapu sicil muhafızlığı, infaz hâkimliği görevi, mülki görevler, vüzerâ haslarının kontrolü, narh tespiti, lonca teşkilatının tespiti, nafaka tespiti, alacak ve kefalet senedi tanzimi, vasi tayini, yetim mallarının idaresi, nafaka tayini, vakfiye tanzimi, naib, imam, hatib vb. ataması. Bu işlemlere dair örnekleri Şer'îye Sicillerinde bulmak mümkündür. İlber Ortaylı, "Osmanlı Kadısının Taşra İdaresindeki Rolü Üzerine", Amme İdaresi Dergisi, s. 1-2. Ayrıca bkz. Ahmet Akgündüz, "Şer'îyye Mahkemeleri Ve Şer'îyye Sicilleri" Türkler Ans. Ankara-2002.C:9.s.55

⁴ Osmanlı Devleti'nde mahkeme kurumu ile ilgili bkz. Akif Aydın, 'Osmanlı Devleti'nde Mahkeme', İslam Ansiklopedisi, C. 27, 2003 s. 341-344.

⁵ Şer'îye Sicilleri'ne dayalı olarak günümüze kadar pek çok çalışma ve tez çalışması yapılmıştır. Bu tez çalışmalarının bazıları transkripsiyon özelliği taşıırken, bazıları da elde ettiği verileri tahlil etme amacı gütmektedir. Örnek için bkz. Halit Ongan, Ankara'nın İki Numaralı Şer'îye Sicili, Ankara, 1974; Levent Kuru. 29 Numaralı Edirne Şer'îye Sicili, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Edirne, 2006. Büyük, Orhan, Şer'îye Sicillerine Göre XVII. Yüzyılın Ortalarında Edirne'de Sosyo-Ekonomik Hayat, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Edirne, 2009.Şeriye sicilleri çalışmalarına dair bir değerlendirme yazısı için bkz. Yunus Uğur, "Mahkeme Kayıtları (Şer'îye Sicilleri): Literatür Değerlendirmesi ve Bibliyografya" TALİD, C 1, 2003, s.306-344.

kaynaklığında Sakaryalıların gündelik meseleleri ve hayatlarına dair izler bulmaktır. Şüphesiz Sakaryalıların gündelik hayatına dair başka kaynaklardan da yararlanılabılır. Fakat bu çalışma için 1453 ve 1454 numaralı Kocaeli Şer'iyeye Sicil Defteri kullanılmıştır.⁶ Adapazarı'na dair verilerin Kocaeli Şer'iyeye Sicili'nin içinde bulunmasının sebebi de Adapazarı'nın bahsedilecek olan dönemde yukarıda da belirtildiği gibi kaza merkezi olarak Kocaeli sancağına bağlı olmasıdır.

Burada şunu belirtmek gerekir ki adı geçen bu defterler Fatih ODABAŞ'ın yaptığı '19. Yy.'da Adapazarı'nın Sosyo-Ekonomik Yapısı' isimle yüksek lisans tezinde kullanılmıştır. Fatih ODABAŞ eserinde 19. yüzyılın kayıtlarını içeren beş adet defteri tek tek incelediğini ve bu zaman dilimine ait on altı adet kayda rastladıklarını belirtmektedir. Konuyla ilgili kaynak olarak 1453 nolu defteri verir ve yaptığı tabloda da dokuz adet kayıt gösterilmektedir. Ancak bunların da yer numarası tam olarak belirtilmemiştir (Odabaş: 2007, 45-46). Bizim yaptığımız taramada da 1453 nolu defterde on beş kayda rastlanmıştır. 1454 nolu defterde de iki mahkeme kaydı ve iki tereke kaydına rastlanmıştır. Bu bakımdan Fatih ODABAŞ'ın diğer işaret ettiği defterlerin daha titiz bir çalışma ile tekrar üzerinden geçilmesi gereği aşikârdır.

Çalışmanın kapsam ve sınırlılıklarına gelince söylenebilecek olanlar şunlardır: Öncelikle çalışma 1453 ve 1454 numaralı Kocaeli Şer'iyeye Sicil Defterindeki Adapazarı'na ait kayıtlara dayanmaktadır. 1453 nolu defter 1261-1264 (1845-1848); 1454 nolu defter 1278-1281(1861-1861) yıllarını kapsamaktadır. Dolayısıyla çalışma bu kayıtların tarihlerini kapsayan 19. yüzyılın ortalarına denk gelmektedir. Çalışmada bu sınırlılıklar dâhilinde belgelere yansıdığı kadarıyla Adapazarılıların gündeminde olan konuların ortaya çıkarılması hedeflenmektedir.

1453 ve 1454 NUMARALI İZMİT ŞER'İYE SİCİLLERİN'DE ADAPAZARI KAZASINA DAİR VERİLER

Osmanlı toplumu çok uluslu ve çok dinli bir yapıya sahiptir. Hâkim unsur Müslümanlar olmakla birlikte gayri Müslim unsurlar da imparatorluğun sınırları içinde güvenle yaşamlarını sürdürmüşlerdir (Yediyıldız: <http://www.altayli.net/>). Dinlerini ve kültürlerini yaşamada özgür bırakılmışlardır. Toplum içinde

⁶ 1453 nolu defter 94, 1454 nolu defter 77 sayfadır. Yalnız bu numaralandırma sonradan yapılmıştır. Yani iki sayfa bir sayfa olarak gösterilmiştir. Dolayısıyla belgeler kullanılırken bu sayfa numaralandırılmasına uyulacak ve sayfalar a ve b yüzü olarak ayırt edilecektir. Diğer yandan sayfadaki hangi belge olduğu belgenin tarihine bakılarak da takip edilebilir.

bazı sınırlamaları olmakla beraber hayatlarını idame ettirmişlerdir. Gayrimüslim halkla Müslüman halkın genellikle ayrı mahallelerde yaşadığı bilinse de aynı mahallede yaşayıp komşuluk ilişkilerinin mevcut olduğu da vakidir. Cemaatler şeklinde örgütlenip yönetilen gayrimüslimler anlaşmazlığa düştüklerinde kendi mahkemelerine başvurabildikleri gibi şer’i hukukun uygulandığı kadı mahkemesine de başvurabiliyorlardı (Konan, 2015, 176; Sak 2012: 417). Dolayısıyla kadı mahkemeleri Müslim ya da gayri Müslim halkın meselesini çözmek için başvurdukları ve halkın gündeminde olan meselelere dair ipuçlarının bulunacağı önemli merciler olmuştur.

Yapılan incelemede Kocaeli Şer’iye Sicili’nin içindeki Adapazarı’na ait belgelerin belirli konular üzerine yoğunlaştığı görülmüştür. Bunlar nikâh feshi; miras paylaşımı, veraset ataması; alacak tahsili, mal satışı; adam öldürme gibi konulardır. Mahkemeye başvuranların da Müslim-gayrimüslim; kadın ve erkeklerin olduğu görülmüştür. Belgelerin ayrıntıları aşağıdaki gibidir:

Boşanma Osmanlı toplumunda hem kadınlar hem de erkekler tarafından kullanılabilen bir haktr (Maydaer 2007: 299-320). Bahsedilen defterlerde bu hakkını kullanan bir kişinin kaydına rastlanmıştır. Bu belge 3 Rebi’ül-evvel 1263 (19 Şubat 1847) tarihlidir. Yapılan incelemede görülmüştür ki davacı olan kişi Aişe bint Mustafa’dır. Belgede belirtildiği üzere Aişe’nin annesi Emine bint Abdullah Hatun kızını küçükken 100 gurus mehirle evlendirmiştir. Aişe de buluş yaşa geldiğinde kendi iradesiyle fesh-i nikâh için mahkemeye başvurmuştur. Adı belirlenemeyen eş ise Aişe’nin iddialarını doğrular görünmektedir. Eş *‘Aişe ile küçükken 100 gurus mehir ile evlendiğini ama asla halvetin vâkı olmadığını’* da ifadelerine eklemektedir. Yapılan inceleme sonucunda görülmüştür ki, bu dava *‘halvetin vâkı olmadığını da belirtilerek’* nikâhın feshiyle sonuçlanmıştır (KŞS 1453:15a-1).⁷

İncelenen defterlerde satış akti için tutulan belgelere de rastlanmıştır. Bunlardan ilki Kocaeli sancağından Adapazarı ahalisinden Mehmed Ağa bin Halil nam kişiye aittir. 5 Rebi’ül-ahir 1263 (23 Mart 1847) tarihli olan belgeye göre malını satmak isteyen Mehmed Ağa bin Halil’in mülkünün dört hisseden oluştuğu

⁷ Örnek için bkz. İbrahim Solak-Zeynep Uysal, “Osmanlı Toplumunda Kadın(Konya Örneği 1670-1680)”, Uluslar arası Sempozyum: Geçmişten Günümüze Bozkır, s. 993. Kadınların Osmanlı toplumunda pasif bir konumda olmadıkları bilinir. Hatta mahkemeye her türlü iş için olduğu gibi boşanmak için de başvurabilişlerdir. Aryeh Shmuelevitz, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Kadının Sosyo Ekonomik Statüsü: XIX Yüzyılın Başlarında Yafa Kadınlarının Durumu”, Türkler, c. 14, s.28-29.

anlaşılmaktadır. Üç hissesi Mehmed Ağa'ya ait olan mülkün bir hissesinin de aynı zamanda komşusu olduğu anlaşılan Derviş Halil menzili olduğu anlaşılmaktadır. Mülkün üç sehimini Mehmed Ağa 675 guruşa İbrahim Ağa'ya satmıştır. (KŞS 1453: 23b-2.) Bu sehimli mülkteki kişilerin akrabalık ilişkisi tespit edilememiştir. Dolayısıyla belgeden miras dolayısıyla bu şekilde sehimli mal sahipliğinin mevcut olabileceği gibi, birbirini tanıyan insanların da ortak mülk sahibi olabileceği ihtimali akla gelebilmektedir.

Satış meseleleriyle ilgili bir diğer belge bir gayri Müslime aittir.⁸ Bu belge aynı zamanda bir hak arama belgesi niteliği de taşımaktadır. Zira Adapazarı ahalisinde Kovancıoğlu Kirhor'un şer'i mahkemeye başvurusuyla oluşan 9 Şaban 1263 (23 Temmuz 1847) tarihli belgede dile getirilenler şu şekildedir: Kirhor'un ifadesine göre

'...bundan bir sene mukaddem kaza-ı mezkûrede suk-ı sultanîde bir bab hane iştirâ ve muaccesini tamamen eda etmiş olmasıyla bir taraftan müdahale icab etmez iken bu esnada Ermeni milletinden bazıları hakkında olan arz... nâşî kaza-i mezbûr bir şahıs hane-i mezkûrun varisi olmak üzere davayı tahrîk edüb sahib-i evveli ile ... haksız olduğu tebeyyün etdikden sonra buna dahi kâni olmayıb muaccesini cebren yedidine i tâ ile hane-i mezbûrede çıkar eyleyerek sefil kalmış... 'tır (KŞS1453, 53a-1).

Bu iddia ile mahkemeye başvuran Kirhor'un isteği hane-i mezkûrun yine kendisine teslim edilmesidir. Görüşülen mahkemede Kirhor'un hakkının geri verildiği anlaşılmaktadır.

Mal satımıyla ilgili bir başka belge de 13 Cemaziyelevvel 1264 (17 Nisan 1848) tarihlidir. Bu belge de tıpkı bir üstteki belge gibi bir gayri Müslimin hak aramasına da örnek niteliğindedir. Belgeye göre mahkemeye başvuran Bazar Köy Kazası'na tabi Yeni Köy Karyesi ahalisinden Hamli? Oğlu Etam veled Agob nam zimmî Eyüp oğlu Salih nam kimesneden 8000 guruşa bahçe satın almak için anlaşmıştır. Sonrasında satın aldığı bahçenin 4000 guruştan fazla etmeyeceğini

⁸ Osmanlı toplumunda gayri Müslimler cizye ile ilgili yükümlülüklerini yerine getirmek suretiyle devletin himayesinden yararlanmışlardır. İmparatorluk dâhilinde mülk edinebilmişler, serbest gezebilmişler, din ve dillerini yaşayabilmişlerdir. Bkz. İlber Ortaylı, "Osmanlılarda Millet Sistemi", İslam Ansiklopedisi, C. 30, 2005, s. 70.

iddia eden zimmî, satış aktinin bozulması için mahkemeye başvurmuştur. Neticede satışın bozulduğu anlaşılmaktadır (KŞS 1453: 82b-1).⁹

Alım satımla ilgili diğer belge bir kadına aittir. Belge 12 Cemaziyelevvel 1281 (13 Ekim 1864) tarihlidir. Malını satan kişi Emine hatun bint Mehmed'dir. Belgeden anlaşıldığı kadarıyla satış işleminden Emine Hatun'un vekili ve eşi olan Salih Efendi sorumludur. Emine Hatun mülkün nısf hissesine sahiptir. Adı geçen mülkün 4000 guruşa Mehmed Efendiye satıldığı anlaşılmaktadır (KŞS 1454: 74a-1). Bu belge sorunsuz bir satış sözleşmesi görüntüsünün ötesinde kadınların Osmanlı toplumundaki mülk edinim haklarını gösteren örneklerden biri olması dolayısıyla da önemlidir.¹⁰

Adapazarı odaklı yapılan taramadan tespit edilen belgelerin konularından biri de vekalettir. Belgenin tarihi 2 Şaban 1280 (12 Ocak 1864)'dir. Mahkemeye başvuran kişi Fatma Hatun bint Ali'dir. Fatma Hatunun iddiasına göre müteveffa Fatik? Ağa'nın tek varisi kendisidir. Fatma Hatun iddiasında müteveffa Fatik Ağa'nın babası mezkûr Hüseyin benimle lieb karındaştır. Bu durumu Adapazarı kazası mahkemesi muhızırbaşı Halil Ağa bin Ahmed ve kaza-i mezkûr ahalisinden Kado oğlu Süleyman Ağa bin Halil şahitliğinde sunmuştur. Ve neticede Fatma Hatun'un hakkı olan müteveffadan kalan 6870 guruş vekili Kuru Çavuş vasıtasıyla teslim edilmiştir (KŞS 1454: 24a-2).

Bir diğer belge veraset konusundadır. Belgeden anlaşıldığı kadarıyla 1262 senesinde cerimen vefat eden Kürük? Oğlu Mahallesi'nden Ahmed bin Kula Mehmed bin Hacı Hüseyin'in varisleri eşi Zekiye bint Ahmed, sulbi sagır oğlu Mustafa ve babası Kula Ahmed ve validesi Ümmügülsüm bint Ali olarak belirtilmiştir. Belgeden kadarıyla sagîrin haklarının korunması amacı hissedilmektedir. Yine küçük Mustafa'nın vasisinin '*ceddi Kula Mehmed*' olduğu anlaşılmaktadır. 25 Şevval 1263 tarihli belgeden öğrenilen bir başka husus '*diyete-kâmîle olarak*'

⁹ Satışla ilgili bkz. KŞS1453, 61a-3.

¹⁰ Örnekler için bkz. Faroqhi, Suraiya, Osmanlı Dünyasında Üretmek, Pazarlamak, Yaşamak, Çev. Gül Çağalı Güven- Özgür TÜresay, İstanbul, 2003, s. 250. Fatma Müge Göçek, - Marc David, Bear, "18. Yüzyıl Galata Kadı Sicillerinde Osmanlı Kadınlarının Toplumsal Sınırları", Modernleşmenin Eşiğinde Osmanlı Kadınları, Ed. Madeline C. Zilfi, Çev. Necmiye Alpay, İstanbul, 2000, s.36; Mary Ann Fay, "Kadınlar ve Vakıflar: 18. Yüzyıl Mısır'ında Mülkiyet, İktidar ve Toplumsal Cinsiyetin Nüfuz Alanı", Modernleşmenin Eşiğinde Osmanlı Kadınları, Ed. Madeline C. Zilfi, Çev. Necmiye Alpay, Birinci Baskı, İstanbul, 2000, TVY, s. 34-35; Madeline C. Zilfi, "Erken Modern Çağda Müslüman Kadınlar", Türkiye Tarihi (1603-1839), ed. Suraiya Faroqhi, Çev. Fethi Aytuna, C. 3, s. İstanbul, 2006, s. 285.

10.000 dirhem (?) verildiği bunun da 1 dirhem 3 guruşdan 30.000 guruşa denk geldiği anlaşılmaktadır. Bundan da 16250 guruşunun küçük Mustafa'ya kaldığı anlaşılmaktadır (KŞS 1453, 47a-1).

Yukarıdaki belgeye benzer bir diğer belge 21 Rebi'ül-evvel 1263 (9 Mart 1847) tarihlidir. Belgeden anlaşıldığı kadarıyla Kurubet veled Parnik (?) yanlışlıkla öldürülmüştür. Başkalarının da olduğu bir ortamda Molla Osman'nın belindeki tabanca yanlışlıkla ateş almış ve Kurubet veled Parnik'in (?) kafasına isabet etmiştir. Bu sebeple ölen Kurubet'in eşi ve iki kızı varis olarak geride kalmıştır. Tıpkı Ahmed bin Kula Mehmed gibi 'diyet-i metâlib' bedeli alındığı anlaşılmaktadır. Para varisleri olan eşi Kaberan? Bint Agop ve iki kızı arasında paylaştırılmaktadır (KŞS 1453: 79a-2).

Bir diğer belge de miras kalan bir taşınmazdaki hisse anlaşmazlığı ili ilgilidir. Buna göre Adapazarı ahalisinden Mustafa Bey bin Abdullah bin Abdülmenan isimli zat vefat etmiştir. Bunun varisleri Sulbi kebîr oğulları Hüseyin Paşa ve Mehmed Paşa ve Sulbî kebîr kızları Hâce Hatice ve Penbe Hanımlar imiş. Anlaşılan o ki bu dört varis de vefat edince Mustafa Bey bin Abdullah'ın mirası çocuklarının eşlerine ve onların çocuklarına kalmış. Buradan da varislerden Kamile Hanım'ın 24 sehimli bir bab değirmen'deki hisse anlaşmazlığı için mahkemeye başvurduğu anlaşılıyor. Bu konunun iki ayrı belgede ele alındığı görülmektedir. Belgelerden ikisi de 15 Rebi'ül-âhir 1263 (2 Nisan 1847) tarihlidir (KŞS 1453: 34b-3; 35a-1). Yapılan incelemede Kamile Hanımla ilgili bir belge daha bulunduğu anlaşılmıştır. 5 Cemâziye'l-âhir 1263 (21 Mayıs 1847) tarihli bu belgede de Kamile Hanım'ın vekili olan zevci 48 sehimli üç göz kebîr hanın Kamile Hanım'a ait olan on iki hissesini Mustafa Bey'e 1900 guruşa satmıştır (KŞS 1453, 35b-1).

Son olarak diğer konu başlığı alacak verecek davasıdır. Bu belgelerde dile getirilenler şunlardır: Evâsıt Rebi'ül-evvel 1263 tarihli bu belgeye göre Divân-ı Hümâyûna taşınan konunun özeti şu şekildedir: Adapazarı Kazası sakinlerinden Fester? ve Dimitri nam zimmîler kaza-ı mezbûrede sakin pek çok kişiye borçları vardır. Belgeye göre borçlarını ödemeye muktedir oldukları halde ödememektedirler. Bu iddialar üzerine 262 senesi Evâsıt Zi-l-ka'desi'nde sadır olan emri şerif ile alacaklıların borçlarının ödenmesi istenmiştir (KŞS 1453: 92a-2)¹¹. Bu belge aynı zamanda Adapazarı toplumunda Müslim ve gayri Müslim halkın kurdukları ilişkileri göstermesi bakımından çok önemlidir.

¹¹ Ayrıca bkz. (KŞS1453: 65a-1).

Bir diğer belge de 14 Cemâziye'l-âhir 1263 (30 Mayıs 1847) tarihlidir ve Adapazarı reayasından İstefan oğlu Yorgi nam zimmînin başvurusuyla oluşmuş ilginç bir vakaya dairdir. İstefan oğlu Yorgi'nin iddiası şu şekildedir:

'Geyve Kazası reayasından Diyarbekirli Ebriham? Veled Nami? nam zimmî Geyve Kazası'nda Sur Hanı'nda zayi eylediği akçesini sen serikât ettin diyerek beni bi-gayr-ı hak iki mâh-ı müddet habs ettirmekle müddet-i mezkûrda olduğum 2300 guruş ile yedimde malım olub handa kalmış olan bir re's doru bargirim ben mabhusda iken insaf edecek kimse olmadığından helâk olduğundan bargirin kıymeti olan 700 guruş ve yine Halebli oğlu elyaz? zimmîye olan deynim eda ve teslim olunmak üzere Gevyeli Hancı Vasil zimmîye emaneti def' ve teslim edüb merkûm Vasil'in yedinde mevcûd olub fuzûlî kabz etmiş olduğu 1640 guruşun Ebriham nam zimmîden su'al olunub... '(KŞS 1453: 39a-1).

Haksız yere habse girdiğini bu şekilde iddia eden İstefan oğlu Yorgi anlaşıldığı üzere kurulan mahkeme neticesinde dava ettiği Ebriham? Veled Nami? nam zimmîden 1512 guruş alarak sulh yapmıştır.

SONUÇ

İnsanlar, bir toplumda yaşarlar. İnsan ilişkileri de maddi manevi pek çok davranışın bir yumağıdır. Bu ilişkiler iyi boyutlu olduğu kadar kötü boyutlu da olabilir. Çeşitli alışverişler, evlenmeler, borç almalar, boşanmalar ve hatta yaralama ve cinayetler toplumda yaşanan durumlardır. Tespit ettiğimiz belgeler, bu durumların 19. yüzyılın ortalarında Adapazarı'nda da yaşandığı göstermektedir. Diğer yandan belgelere daha derinden bakıldığında birkaç nokta üzerinde daha durulabileceği görülmüştür. Bunlardan ilki gayrimüslim ile Müslümanların çeşitli boyutlarda ilişki içinde olmasıdır. Bu bir alışveriş olabildiği gibi, aynı evin içinde oturup sohbet edebildiklerine dairdir. Her ne kadar bu çıkarımlar yanlışlıkla öldürme, borç tahsili gibi olumsuz örneklerden de tespit edilse de toplumda komşuluk ilişkisi derecesinde iki grubun ilişki içinde olduğu sonucuna gidilebilir. Diğer yandan kadınların Adapazarı örneğinde mahkemeye başvurma, mülk edinme, boşanma isteğinde bulunma ve vekil tayin etme gibi haklarını kullandıkları da tespit edilmiştir. Yine gayri Müslimlerin kadıya başvurarak sorunlarını çözmeye çalışmaları Adapazarı örneğinde bir kez daha tespit edilmiştir.

KAYNAKÇA

Kaynaklar

Kocaeli Şer’iye Sicili 1453, 29b-3; 15a-1; 23b-2; 53a-1; 61a-3; 82b-1; 47a-1; 79a-2; 34 b-3; 35a-1; 35b-1; 92a-2; 65a-1; 39a-1.

Kocaeli Şer’iye Sicili 1454, 74a-1; 24a-2; 45a-1; 45a-3.

Kitap ve Makaleler

AKGÜNDÜZ Ahmet (2002), “Şer’iyye Mahkemeleri ve Şer’iyye Sicilleri”, Türkler Ansiklopedisi, Ankara, C.9.

AYDIN Mehmet Akif (2003), “Osmanlı Devleti’nde Mahkeme”, İslam Ansiklopedisi, C. 27, s. 341-344.

BÜYÜK Orhan (2009), Şer’iye Sicillerine Göre XVII. Yüzyılın Ortalarında Edirne’de Sosyo- Ekonomik Hayat, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Edirne.

EKİNCİ Ekrem Buğra (2005), “Osmanlı Devleti’nde Mahkemeler ve Kadınlık Müessesesi Literatürü”, Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, C. 3, Sa 5.

FAROQHİ Suraiya (2003), Osmanlı Dünyasında Üretmek, Pazarlamak, Yaşamak, Çev. Gül Çağalı Güven- Özgür TÜresay, İstanbul.

FAY Mary Ann (2000), “Kadınlar ve Vakıflar: 18. Yüzyıl Mısır’ında Mülkiyet, İktidar ve Toplumsal Cinsiyetin Nüfuz Alanı”, Modernleşmenin Eşiğinde Osmanlı Kadınları, Ed. Madeline C. Zilfi, Çev. Necmiye Alpay, İstanbul.

GÖÇEK Fatma Müge - BEAR Marc David (2000), “18. Yüzyıl Galata Kadı Sicillerinde Osmanlı Kadınlarının Toplumsal Sınırları”, Modernleşmenin Eşiğinde Osmanlı Kadınları, Ed. Madeline C. Zilfi, Çev. Necmiye Alpay, İstanbul.

KONAN Belkıs (2015), “Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumuna İlişkin Bir Değerlendirme”, AÜHFD, 64(I).

MAYDAER Saadet (2007), “Klasik Dönem Osmanlı Toplumunda Boşanma Bursa Şer’iyye Sicillerine Göre”, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C. 16, Sa. 1, s. 299-320.

ODABAŞ Fatih (2007), 19. Yy.'da Adapazarı'nın Sosyo-Ekonomik Yapısı, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

ONGAN Halit (1974), Ankara'nın İki Numaralı Şer'iyeye Sicili, Ankara: TTK.

ORTAYLI İlber (1976), "Osmanlı Kadısının Taşra İdaresindeki Rolü Üzerine", Amme İdaresi Dergisi, Sa 9, 1976, s. 1-2.

ORTAYLI İlber (2005), "Osmanlılarda Millet Sistemi", İslam Ansiklopedisi, C. 30.

ORTAYLI İlber (2001), "Kadı: Osmanlı Kadısı", DİA, C. XXIV, İstanbul..

SAK, İzzet (2012), "Şer'iyeye Sicilleri Işığında Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Aile Hayatı: Konya Örneği (1700-1725)", Tarih'in Peşinde, Sa. 7.

SHMUELEVİTZ, Aryeh (2002), "Osmanlı İmparatorluğu'nda Kadının Sosyo Ekonomik Statüsü: XIX Yüzyılın Başlarında Yafa Kadınlarının Durumu", Türkler, c. 14.

SOLAK İ. - Uysal, Z.(2016). "Osmanlı Toplumunda Kadın (Konya Örneği 1670-1680)", Uluslar arası Sempozyum:Geçmişten Günümüze Bozkır.

UĞUR Yunus (2003), "Mahkeme Kayıtları (Şer'iyeye Sicilleri): Literatür Değerlendirmesi ve Bibliyografya", TALİD, C 1.

YEDİYILDIZ Bahaeddin. "Osmanlı Millet Sistemi", <http://www.altayli.net/klasik-dönem-osmanli-toplumuna-genel-bir-bakis.html>.

ZİLFİ Madeline (2006), "Erken Modern Çağda Müslüman Kadınlar", Türkiye Tarihi (1603-1839), Ed. Suraiya Faroqhi, Çev. Fethi Aytuna, C. 3, s.İstanbul.

Uygur Türklerinde Bir Bilge Prof. Dr. S. Mahmut Kaşgarlı Armağanı

Editör
Raile ABDULVAHİT KAŞGARLI

ARZU

Menmu elge temlik méve bérey dep,
İşqa çüştüm, qelem –ötkür ketminim.
Tilikim şu xelqim üçün berse nep,
Ecri bilen méniń qilğan-etkinim.

Köp çapmisam ketminimni men eger,
Qağış alay, bolsun önmey ketkinim.
Halal terde yétiştürsem naşeker,
Bextim külüp muradımğa yetkinim.

(S. Mahmut Kaşgarlı, “Arman”, Bayrak Neşriyatı, 1999, s.31)

online satış için:
www.kesityayinlari.com